

Михайленко О.О., к.філол.н., доц.,
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті представлено стислий огляд позицій теоретиків перекладу щодо проблеми визначення понять перекладацьких прийомів та трансформації як важливих категорій теорії перекладу. Запропоновано систематизовану та уточнену дефініцію термінів "перекладацька трансформація" та "прийом перекладу".

Ключові слова: *категорія перекладу, відповідник, перекладацька трансформація, трансформаційна операція, прийом перекладу.*

В статтє представлен краткий обзор позиций теоретиков перевода относительно проблемы определения понятий переводческих примов и трансформаций как важных категорий теории перевода. Предложена систематизированная и уточненная дефиниция терминов "переводческая трансформация" и "прием перевода".

Ключевые слова: *категория перевода, соответствие, переводческая трансформация, трансформационная операция, прием перевода.*

The article presents a brief review of translation theorists' views on the problem of defining transformations in translation and translation techniques as important categories of translation theory, with the terms being systematized and specified.

Key words: *translation category, equivalent, transformations in translation, transformational operations, translation techniques.*

Перекладознавство, як і кожна наука, має свою систему основних понять і термінів, свій понятійно-термінологічний апарат, що в сучасних умовах розвитку науки постійно поповнюється та уточнюється. Але у вживанні та визначеннях перекладознавчих термінів, особливо тих, що стосуються методології перекладу, сьогодні спостерігається значний різнобій. Це й не дивно, оскільки теорія перекладу представлена великою кількістю концепцій, а підручники з перекладознавства є фактично монографічними дослідженнями, що маніфестують концепції авторів з їхніми специфічними терміносистемами. Безперечно, праці відомих вітчизняних та зарубіжних перекладознавців-термінологів є ґрунтовними, але терміни на позначення тих самих понять в них часто різні. Так, існування термінів-синонімів на позначення

основних понять методології перекладу, таких як прийом, метод, спосіб перекладу, перекладацька трансформація тощо суттєво ускладнює сприйняття теоретичного матеріалу. Проблема систематизації та уніфікації термінології перекладознавчої науки назріває вже давно, що й зумовлює актуальність нашого дослідження, яке на цьому етапі зовсім не претендує на всебічність висвітлення такої важливої термінологічної проблеми.

У сучасній теорії перекладу не існує єдиної точки зору у визначенні таких понять, як прийом перекладу, спосіб перекладу (часто спостерігаємо словосполучення "прийоми та способи перекладу"), метод перекладу, стратегія перекладу, перекладацька трансформація, останнє з яких використовується в науковій (і не тільки) літературі найчастіше та вже має свій уточнений термін. Перекладацьку трансформацію усе ще продовжують ідентифікувати з прийомом перекладу, хоча із визначень зрозуміло, що ці терміни не є ідентичними.

Отже, метою нашого дослідження є аналіз теоретичних відомостей про поняття "прийом перекладу" та "перекладацька трансформація", огляд та зіставлення точок зору теоретиків та практиків перекладу на проблему їх визначення та практичне розмежування цих важливих категорій перекладу.

Спираючись на "Толковый переводоведческий словарь" професора Л.Л. Нелюбіна [Нелюбин 2006], наведемо визначення цих термінів.

Трансформація полягає у зміні формальних або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що має бути переданою (*тут і далі пер. наш* – О.М.) [Нелюбин, 2006 230].

Прийомом перекладу є діяльність перекладача або конкретні операції, викликані труднощами, що виникли у процесі перекладу [Нелюбин, 2006, 165].

У сучасній теорії перекладу ці базові визначення термінів уже потребують деяких уточнень.

В історії перекладознавства термін "трансформація" зустрічається дуже рідко; у більшості випадків використовується поняття "відповідник". Так, однією з перших є класифікація "закономірних відповідників", запропонована Я.І. Рецкером, який розрізняє три групи закономірних відповідників: 1) еквіваленти – однозначні відповідники; 2) аналоги – відповідники, отримані за допомогою вибору одного із синонімів; 3) адекватні заміни – відповідники, вибрані, виходячи із цілого [Рецкер 1974]. Пізніше класифікація Я.І. Рецкера неодноразово уточнювалася самим науковцем, а також стала базою для подальших досліджень. Зокрема, в цілій низці робіт

аналоги отримали назву варіантних відповідників, а адекватні заміни почали називатися трансформаціями.

Сам термін "трансформація" отримав ширше тлумачення, що призвело до його неоднозначного вживання. Інше місце він почав іноді займати і в класифікаціях відповідників. Так, Т.Р. Левицька та А.М. Фігерман поділяють усі відповідники на еквіваленти і трансформації [Левицькая 1963, 4]. Автори називають останні відповідниками, що з'являються в перекладі у випадку відсутності еквівалента. Вони розмежовують граматичні, лексичні та стилістичні трансформації. Але разом з тим автори розглядають і сам переклад як певну трансформацію, підкреслюючи тим самим, що термін "трансформація" може означати не тільки різновид відповідника, але й процес його одержання.

Відомий теоретик перекладу В.Н. Комісаров, з одного боку, тлумачить трансформацію як перетворення відрізка оригіналу у відрізок перекладу за певними правилами, тобто як процес [Комиссаров 2000, 16]. Разом з тим він тут же називає трансформацію прийомом перекладу, тобто визнає за нею статус операційної одиниці цього процесу [Комиссаров 2000, 17] і поділяє ці прийоми на лексичні, граматичні та лексико-граматичні. Далі автор відрізняє від трансформацій перекладні відповідники, визначаючи їх як одиниці тексту перекладу, що регулярно використовуються для перекладу певної одиниці тексту оригіналу, тобто є вже відомими, які не потребують у перекладі використання особливих прийомів [Комиссаров 2000, 18]. Однак одразу автор зазначає, що багато відповідників є множинними і вибір має зробити знов-таки перекладач. Тож, перекладач використовує певний прийом: він здійснює вибір. Далі деякі відповідники називаються лексичними замінами, які створюються за допомогою лексико-граматичних трансформацій. Отже, маємо очевидну класифікаційну плутанину.

Суттєві уточнення в понятійно-термінологічний апарат перекладознавства внесла, на нашу думку, праця відомого московського теоретика перекладу Н.К. Гарбовського, у якій він описує усі міжмовні перетворення, що здійснюються у процесі перекладу, як трансформації або деформації, визначаючи перші як позитивні, розвиваючі зміни стану об'єкта, а останні – як негативні, згубні перетворення, що викривляють об'єкт [Гарбовский 2007, 358]. Автор зазначає, що у процесі перекладу не відбувається жодного перетворення об'єкта – об'єкт, тобто вихідний текст, залишається незмінним. У результаті перекладу створюється новий об'єкт, тому жодні перетворення об'єкта в перекладі – ані ті, що трансформують,

ані ті, що деформують його у перекладі – неможливі.

Н.К. Гарбовський також нагадує, що, оскільки сам термін "переклад" співвідноситься з двома поняттями – з процесом та його результатом, термін "трансформація" може розглядатися з різних позицій, тобто як процес або як результат цього процесу. Під час перекладу не відбувається перетворення вихідного тексту у текст перекладу, а істинним предметом трансформації є система смислів, що міститься у формах вихідного тексту та усвідомлюється перекладачем [Гарбовський 2007, 363].

Перекладацькі трансформації є звичайною процедурою процесу перекладу в силу асиметричності систем будь-якої пари мов. Але асиметричні системи мають, як правило, і зони збігу значень, так звані зони "сміслової гармонії". Якщо фрагмент тексту оригіналу належить до однієї з таких зон, що збігаються, жодної трансформації не відбувається [Гарбовський 2007, 364]. Наприклад, відтворимо українською мовою англійське висловлення "London is the capital of Great Britain" за допомогою українського мовного коду: "Лондон – столиця Великої Британії". При цьому ми повністю зберігаємо смисл вихідного повідомлення. Але за своєю граматичною структурою українське висловлення відрізняється від англійського: в ньому немає дієслова-зв'язки та немає артиклів. Іншими словами, не кожний процес перекладу є трансформацією, навіть якщо зовні структури висловлювання вихідною та цільовою мовами не збігаються.

Співвідносячи поняття трансформації з результатом перекладацької діяльності, Н.К. Гарбовський відзначає, що аналіз тексту перекладу як її результату у зіставленні із текстом оригіналу є єдиною об'єктивною можливістю осмислити трансформацію як процес [Гарбовський 2007, 369]. Насправді процес трансформації протікає у свідомості перекладача непомітно. Побачити можна лише реальні тексти на початку (текст оригіналу) і в кінці (текст перекладу) цього процесу. Саме в цьому і полягає характер взаємозв'язку між трансформацією як процесом і трансформацією як результатом, тобто як відношенням між вихідним та цільовим текстами.

Найціннішим висновком видатного теоретика перекладу є уточнення змісту терміну "трансформація" у теорії перекладу: трансформація у нього – це процес перетворення системи смислів вихідного мовленнєвого твору в систему смислів тексту перекладу [Гарбовський 2007, 371]. Результатом такого процесу, на думку автора, є відношення між системами смислів тексту оригіналу й тексту перекладу, яке може бути охарактеризоване як міжмовна асиметрія.

До теорії перекладу термін "трансформація" потрапив з трансформаційної граматики, основні положення якої були використані Н. Хомським для розвитку концепції генеративної граматики. У генеративній граматиці, звідки поняття трансформацій (трансформаційних правил, операцій, процедур) перейшло до теорії перекладу, спочатку було виділено п'ять типів трансформаційних правил, тобто типів операцій, що дозволяють перетворювати ядерні структури у поверхневі: пермутація (взаємозаміна компонентів), вилучення (видалення компонентів), додавання компонентів, перестановка компонентів та субституція (заміна компонентів).

У вітчизняному перекладознавстві цей термін зустрічається у багатьох авторів, однак його використання при описі процесу перекладу не однакове. Визначаючи процес перекладу як сукупність перекладацьких операцій, науковці (Л.С. Бархударов, А.Д. Швейцер та ін.) називали ці операції також перекладацькими трансформаціями. Саме на позначення перекладацьких операцій термін "трансформація" найширше використовується в численних роботах з теорії перекладу поряд із терміном "перекладацькі перетворення", але зміст його виявляється різним. Точніше, термін "перекладацька трансформація", послідовно позначаючи операції із перетворення тих чи інших елементів вихідного тексту в перекладі, передбачає не тільки різні переліки цих операцій, але й нерідко містить у собі різні поняття.

Закріпивши термін "перекладацька трансформація" за процесом перетворення в перекладі системи смислів вихідного мовленнєвого твору в цілому, тобто надавши йому достатньо високого рівня абстракції, а також позначивши терміном "міжмовна асиметрія" відносини, що встановлюються між вихідним текстом як матеріалізованою системою смислів та текстом перекладу як матеріалізованою системою трансформаційних смислів, слід віднайти термін і для конкретних перекладацьких трансформуючих дій. Такі дії Н.К. Гарбовський пропонує називати трансформаційними операціями [Гарбовський 2007, 371]. Із цим визначенням важко не погодитися, оскільки воно точніше передає суть дій перекладача з перетворення змісту тексту оригіналу у зміст тексту перекладу, розмежовуючи при цьому суміжні категорії перекладу, наприклад такі, як прийом перекладу, що часто уподібнюється перекладацьким трансформаціям.

У теоретичних працях учених типології перекладацьких трансформацій розглянуті досить детально, проте жоден з авторів чітко не розрізняє поняття "трансформація" та "прийом перекладу". Першим, хто розмежував прийоми перекладу і трансформації, був А.Д. Швейцер, який, складаючи один із перших переліків термінів науки про переклад, відніс прийоми перекладу до галузі перекладацької практики, а трансформації, що складають основу того чи іншого прийому – до елементів теоретичної моделі перекладу [Швейцер 1973, 274]. Услід за цим відомим вченим, вважаємо, що трансформаційні операції слід відносити до теоретичних аспектів перекладознавства, у той час як прийоми перекладу є "парафією" перекладачів-практиків. Трансформаційні операції, як відомо, лежать в основі більшості прийомів перекладу – конкретних дій перекладача, конкретних способів вирішення ним перекладацької проблеми, вибір яких здійснюється кожним перекладачем індивідуально. Без знання закономірностей трансформаційних операцій вибір прийому перекладу, який відбувається в мозку перекладача на підсвідомому рівні, суттєво ускладнюється. Адже від правильного вибору прийому вирішення конкретної перекладацької проблеми залежить адекватність перекладу мовленнєвого твору в цілому.

Отже, на нашу думку, яка, проте, не претендує на повноту висвітлення цієї важливої термінологічної проблеми, термін "перекладацька трансформація" слід закріпити за процесом перетворення системи смислів вихідного мовленнєвого твору в цілому. Щодо трансформуючих дій перекладача, доцільно використовувати термін "трансформаційна операція" – на позначення суті окремих дій перекладача із перетворення змісту тексту оригіналу у зміст тексту перекладу. Визначення ж прийому перекладу як конкретних операцій, викликаних труднощами, що виникли у процесі перекладу, є вдалим та досить прозорим.

Таким чином, проаналізувавши праці класиків та сучасників теорії перекладу, вивчивши їхні визначення важливих категорій перекладу, можна зробити висновок, що, не заперечуючи їхнього безсумнівного внеску у виокремлення основних понять і термінів перекладознавства, вони усе ж таки не наголошують на відмінності понять, тотожних з їхньої точки зору (як то прийом перекладу чи трансформація). Кожен з них наводить достатньо повні визначення категорій перекладу, виходячи з позицій власних знань та досвіду. Проте в сучасний період виникає необхідність уніфікувати дефініції важливих понять і термінів науки про переклад, що стане суттєвим внеском у її подальший розвиток.

1. *Гарбовский Н.К.* Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с. 2. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с. 3. *Левицкая Т.Р.* Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1963. – 264 с. 4. *Нелюбин Л.Л.* Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 320 с. 5. *Рецкер Я.И.* Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с. 6. *Швейцер А.Д.* Перевод и лингвистика. / А.Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.

Михайлець В.О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗООМОРФНИХ ТА ФІТОМОРФНИХ ПЕРЕВТІЛЕНЬ У ПОЕМІ ОВІДІЯ "МЕТАМОРФОЗИ"

Стаття присвячена комплексному аналізу зооморфних та фітоморфних перевтілень у поемі Овідія "Метаморфози", із залученням культурологічної інформації для глибшого розуміння витоків конкретних перевтілень.

Ключові слова: міфологія, метаморфоза, зоо- та фітолатрія, культ.

Статья посвящена комплексному анализу зооморфных и фитоморфных превращений в поэме Овидия "Метаморфозы" с привлечением культурологической информации для более глубокого понимания истоков конкретных перевоплощений.

Ключевые слова: мифология, метаморфоза, зоо- и фитолатрия, культ.

The article is devoted to the complex analysis of zoomorphic and fitomorphic transformations in Ovid's poem "Metamorphoses" on the background of culturological information for better understanding the origins of given embodiments.

Keywords: mythology, metamorphosis, zoo- and fitolatry, cult.

Пріоритетним напрямком лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. є вивчення мови у тісному зв'язку з людською особистістю, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю. Мова зберігає відбитки "мовного бачення" людиною